

**ДО 85-РІЧЧЯ 3 ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
Г. В. САМОЙЛЕНКА ТА 50-РІЧЧЯ ПРАЦІ
В УНІВЕРСИТЕТІ**

**TO THE 85th ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF
H. V. SAMOILENKO AND 50 YEARS OF WORK
AT THE UNIVERSITY**

УДК 81'22.09(092)

DOI 10.31.65/2520-6966-2020-14f-98-17-31

Ю. В. Якубіна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології,
компаративістики та перекладу

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ORCID: 0000-0002-3364-553X

**Г. В. Самойленко й Ніжинська вища школа:
50 років відданого служіння науці**

У статті здійснюється огляд різнобічної діяльності відомого літературознавця, історика культури, краєзнавця, бібліографа, доктора філологічних наук, професора, заслуженого діяча науки й техніки України, яскравого представника Ніжинської вищої школи Григорія Васильовича Самойленка, який очолює кафедру слов'янської філології, компаративістики та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Основна увага приділена тим аспектам діяльності вченого, які розвивають традиції Ніжинської вищої школи та примножують її здобутки. Розкривається внесок вченого як дослідника історії російської літератури й української культури XIX–XX століть, що відобразилося в його кандидатській та докторській дисертаціях, численних статтях і монографіях. Розглядаються основні напрями й результати наукових зацікавлень Г. В. Самойленка, зокрема плідні здобутки з методики викладання літератури, літературознавчого джерелознавства. Окрема увага приділена вивченню Г. В. Самойленком Гоголівського вишу в історичному вимірі, осмисленню його культурних та наукових надбань і обґрунтуванню факту існування наукової філологічної школи. Простежено науковий поступ вченого в розвитку українського гоголезнавства, зокрема біографічного напрямку – дослідження біографії Гоголя в контексті ніжинського культурного середовища; текстологічного – аналіз списків другого тому "Мертвих душ" і уведення до наукового обігу новознайденого "ніжинського списку"; компаративного – дослідження теми "Гоголь і Україна", увиразненої культурно-мистецьким дискурсом спадщини письменника. У розвідці відзначено ще одне спрямування

діяльності Г. В. Самойленка як дослідника історії культури України та її регіонального вивчення. З-поміж численних праць, написаних ученим упродовж десятиліть, привертає увагу монографія, яка, безперечно, збагатила вітчизняну науку, – "Розвиток художньої культури на Чернігівщині в ХІХ – поч. ХХ ст.". Вона є першою спробою ґрунтовного дослідження мистецько-культурного життя Чернігівщини. Простежені важливі аспекти розвитку регіональної культури. На розлогому документованому тлі Г. В. Самойленко розглядає такі явища, як-от: будівництво та архітектура, гнізда культури, малярство, літературне життя, періодика, театральне і музичне мистецтво, що дало можливість зробити оригінальні висновки про високий рівень розвитку художньої культури.

Ключові слова: Ніжинська вища школа, філологічна школа, українське гоголезнавство, біографія Гоголя, Гоголь і Україна, "ніжинський список", історія культури, регіональна культура.

Славетний Гоголівський виш має двохсотлітню історію, своєю відомістю він завдячує видатним особистостям. Серед них – наш сучасник, заслужений діяч науки й техніки України, професор Григорій Васильович Самойленко.

Цьогоріч йому виповнюється 85 років, з яких пів століття нерозривно пов'язані з Ніжином і університетом. Від 1970 року, після закінчення аспірантури в Київському університеті імені Т. Г. Шевченка, наш ювіляр натхненно трудиться на педагогічній ниві, віддаючи свої знання студентам, щедро ділиться творчими задумами та ідеями з аспірантами й колегами, перебуває в постійному дослідницькому пошуку, всі сили покладаючи на вівтар науки. На філологічному факультеті Григорій Васильович формується як відомий учений у нашій країні й поза її межами, пройшовши шлях від викладача до завідувача кафедри російської й зарубіжної літератури та історії культури (нині – кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу). Упродовж 20 років Г. В. Самойленко очолював філологічний (історико-філологічний) факультет. Своєю багаторічною діяльністю Григорій Васильович зробив вагомий внесок у розбудову одного з найдавніших вишів України, відроджуючи його історико-філологічні традиції та виховуючи покоління студентів і науковців.

Життя Григорія Васильовича, яскравого представника Ніжинської вищої школи, є прикладом самовідданого служіння шляхетній справі розвитку вітчизняної науки, освіти й культури.

На всіх посадах, працюючи в різні роки, Г. В. Самойленко засвідчив, залишаючись насамперед талановитим педагогом найвищої кваліфікації, свій хист організатора навчально-виховного процесу, а також далекоглядність і вміння визначати перспективні напрями освіти,

відкривати нові навчальні спеціальності. Багато поколінь студентів пам'ятають лекції улюбленого викладача, під час яких розкривалися особливості методики викладання літератури, засвоювалися складні поняття й категорії з теорії літератури, оживали постаті видатних письменників XIX–XX століть, лунали уривки з їхніх творів, які так натхненно читав напам'ять Григорій Васильович. Сьогодні практично всі старші й молодші члени кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу, колеги з інших кафедр можуть гордо заявити, що вони були студентами професора Г. В. Самойленка, хоч навчалися в різні часи, але й нині залишаються його учнями. А вчитися в Григорія Васильовича є чого, бо щоби він не робив, він завжди прагне виконувати будь-яку роботу якнайкраще, завжди доводить задумане до завершення, ставить перед собою високі цілі й веде, надихаючи своїм прикладом, за собою. Водночас Григорій Васильович, надзвичайно скромна й толерантна людина, завжди дбає про те, щоб у колективі був вільний обмін думок, сприятлива робоча атмосфера, щирі людські стосунки.

Професор Г. В. Самойленко, відомий у широких колах науковців і освітян, є авторитетним ученим, спектр його наукових зацікавлень охоплює літературознавство, історію літератури й культури, літературну бібліографію, методику середньої та вищої школи, літературно-мистецьке краєзнавство. Результатом невтомної діяльності Григорія Васильовича є понад 65 монографій та навчальних посібників, більш ніж 500 наукових праць і десятки випусків наукових збірників за його редагуванням. Наукове середовище гуманітаріїв поповнила когорта послідовників ученого, що надихаються його ідеями, реалізують їх у власній дослідницькій практиці, захищають кандидатські дисертації і збагачують вітчизняну освіту й культуру. Неоцінним здобутком вітчизняної науки є сформована вченим наукова школа і створений науково-методичний центр регіонального вивчення культури Поліського краю.

Свій шлях у науці Григорій Васильович торував як дослідник історії російської літератури XX століття, що засвідчено його кандидатською ("Віршована сатира й гумор періоду Великої Вітчизняної війни") і докторською ("Літературно-критична діяльність О. О. Фадєєва й розвиток радянської критичної думки 20–50-х років") дисертаціями та першими монографіями [1], і як педагог-практик, розробляючи методичні аспекти викладання літератури в школі^{1*}

¹ У домашніх бібліотеках багатьох вчителів зберігаються книги Г. В. Самойленка, якими вони користувалися, готуючись до уроків, зокрема "Изучение

На нашу думку, варто зазначити, що найперша публікація Г. В. Самойленка, ще студентської пори, "З історії перекладу вірша Т. Шевченка "Заповіт" російською мовою" (1961) визначала на багато років наперед і коло зацікавлень ученого – історія російської та української літератури й культури, і *стиль* роботи – ретельне вивчення фактів, опрацювання архівних та документальних джерел, уважне прочитання тексту, тонка аналітика і ґрунтовні висновки, що сукупно актуалізує дослідження й розкриває історико-культурний контекст.

Сучасне літературознавче джерелознавство збагатилось працями Г. В. Самойленка, який упродовж тривалого часу займається виявленням, обліком та систематизацією друкованих творів, пов'язаних із творчістю письменників, зокрема О. Фадєєва [2] і М. Гоголя [3], багатьох діячів культури. На особливу увагу заслуговує покажчик "Гоголь в ХХ веке. Европа, Средняя Азия, Закавказье" (Ніжин, 2009), адже ця фундаментальна праця чітко структурована, охоплює понад 8 тисяч позицій, об'єднаних за тематично-хронологічним принципом, і містить 7 розділів та 178 тематичних рубрик. І хоч автор делікатно зазначає, що "жодним чином не претендує на тематичну повноту" своєї праці, проте дослідники спадщини видатного письменника одразу належним чином її оцінили, адже вперше під однією обкладинкою об'єднано гоголівську бібліографію в такому широкому регіональному представництві.

У науковому доробку Г. В. Самойленка – численні розвідки, присвячені історії Гоголівського вишу та осмисленню культурного й наукового здобутку, що ґрунтуються на архівних матеріалах. Початок поклала монографія "Ніжинська вища школа. 1820–1995" (1995), яка стала першою спробою огляду вітчизняного осередку культури й освіти, починаючи від Гімназії вищих наук до Педагогічного інституту імені М. В. Гоголя. З плином часу з'явилися нові праці, у яких розкривається двохсотлітня історія навчального закладу, досліджуються особливості становлення першого покоління літераторів М. Гоголя, Є. Гребінки, Н. Кукольника, Л. Глібова і творчого формування багатьох діячів культури ХІХ і ХХ ст., яким долею судилося вчитися чи працювати в Ніжинському виші. Особлива увага зосереджена на

творчества А. И. Герцена" (Киев: Рад. школа, 1978. 112 с.); "Изучение творчества А. А. Фадеева в школе" (Киев: Рад. школа, 1986. 172 с.); "Изучение пьесы Н. Гоголя "Ревизор" в школе" (Нежин: НГПИ, 1987. 36 с.); "Изучение творчества Н. В. Гоголя в школе" (Киев: Рад. школа, 1988. 272 с. (у співавт.); "Жизнь – подвиг. Изучение творчества Н. А. Островского в школе" (Киев: Рад. школа, 1990. 175 с.).

діяльності представників філологічної та історичної наукових шкіл, зокрема М. О. Лавровського, М. П. Сперанського, А. С. Будилевича, Р. Ф. Брандта, В. І. Резанова й багатьох інших, на висвітленні подальших етапів розбудови Ніжинської вищої школи й розвитку її науково-освітнього потенціалу та зростанні авторитету [4–6]. Багато з того, що сьогодні відомо про історію школи, було свого часу знайдено, досліджено, доведено вченим. Сьогодні важко віднайти серйозну наукову працю без посилання на розвідки Г. В. Самойленка, якщо вона присвячена Ніжинській вищій школі. Надзвичайно цінним є вміння вченого подивитися на об'єкт дослідження під новим ракурсом, що засвідчує двотомна монографія спогадів про Гоголівський виш, написана в співавторстві з О. Г. Самойленком [7]. Зауважимо, перші друковані видання із залученням мемуарів про навчальний заклад з'явилися ще в ХІХ столітті ("Лицей князя Безбородко" (1859), "Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко" (1881)). Вони до сьогодні зберігають свою цінність, адже містять важливі відомості про вихованців та викладачів тієї пори. У ХХ столітті спорадично з'являлися публікації колишніх випускників і педагогів зі згадками про навчальний заклад. Сьогодні визріла ідея зібрати спогади лише тих, хто безпосередньо навчався чи працював, у всій 200-літній історичній послідовності. Дослідники виявили багато спогадів, які зберігалися в музеї Ніжинської вищої школи й міському архіві. Також свої мемуари залишили й наші сучасники, які відгукнулися на прохання авторів і написали про пам'ятні роки навчання. Зібраний величезний матеріал містив фотодокументи й розповіді про різнопланове інститутське життя – подекуди розлогі, а подекуди лише з фіксацією факту навчання чи поодиноких подій. Дуже різноплановий і строкатий, він вимагав опрацювання та систематизації. Копітка праця дослідників увінчалася успіхом – уперше з'явився цілісний мемуарний літопис очима вихованців і викладачів. Ніжинська вища школа постала у всіх проявах навчально-виховного, наукового, побутового та громадського життя як науково-культурний осередок із давніми традиціями й може пишатися своїми сучасними літописцями – укладачами мемуарів "Ніжинська вища школа у спогадах студентів та викладачів".

Маючи величезний життєвий досвід, Григорій Васильович є надзвичайно сучасною людиною. Він як ніхто розуміє, що без глибокого дослідження фактів, аналізу явищ та визначення закономірностей минулого складно вибудувати парадигму розвитку на перспективу. Саме тому спливають на думку слова О. Довженка: "Сучасне – завжди на дорозі з минулого в майбутнє", які увиразнюють культурно-просвітницький здобуток професора Самойленка.

Дослідження й осмислення історії вишу дали підстави вченому обґрунтувати факт існування наукової філологічної школи. Дослідник зазначає: "Ніжинська філологічна школа – це яскрава сторінка в історії літератури, мовознавства, літературознавства... Імена видатних її представників не тьмяніють із часом, бо внесок їхній у красне письменство, славістику такий великий, що без їхньої спадщини не можуть обійтися багато напрямів у літературі та науці..." [8, с. 161].

Започаткована Г. В. Самойленком ще 1990 р. серія біобібліографічних покажчиків "Вчені-філологи Ніжинської вищої школи" присвячена видатним ученим XIX–XX століть, разом з одноименним довідником також є яскравою ілюстрацією цього явища [9].

Зауважимо наразі, що й нині філологічна школа відіграє надзвичайно важливу роль, адже, засвоївши традиції відомих попередників, випрацює нові методології наукового пошуку, концентрує науковий потенціал, виховуючи молодих послідовників, ініціює перспективні напрями досліджень.

Одним із таких напрямів сьогодні є гоголезнавчий. Доречно зауважити, що постать Гоголя, вихованця Гімназії вищих наук, здавна привертала увагу представників ніжинської філологічної школи XIX – поч. XX ст. Документована монографія М. О. Лавровського, розвідки П. О. Заболотського, Є. В. Петухова, М. Н. Сперанського, І. О. Сребницького, що ґрунтуються на архівних матеріалах, – без посилання на ці праці важко уявити сучасне дослідження про Гоголя. Так само доречно зауважити, що і гоголіана була б неповною без фундаментального доробку сучасних учених ніжинської школи (а це сотні розвідок і захищені дисертації, проведені конференції).

Ніжин упродовж останніх десятиліть залишається одним із найвідоміших осередків із вивчення спадщини Гоголя не лише в Україні, а й поза її межами. Саме за ініціативи Г. В. Самойленка в далекому 1979 році після двадцятирічної перерви відбулася Всесоюзна конференція "Гоголь і сучасність", яка відновлювала традицію наукових збірань, обміну думок і дискусій. Саме відтоді в Ніжинській вищій школі розпочалася системна робота з осмислення на новому історичному етапі творчого здобутку видатного письменника. Упродовж багатьох років Григорій Васильович є організатором проведення гоголівських конференцій, а також незмінним редактором багатьох збірників, зокрема "Гоголь и современность: творческое наследие писателя в движении эпох" (1985), "Творчество Н. В. Гоголя и современность" (1988), "Гоголь і світова культура" (1984) тощо, а також періодичних наукових видань "Література та культура Полісся" (вийшло майже 100 збірників), "Наукові записки Ніжинського державного університету",

в яких надруковано сотні розвідок, присвячених письменнику. Як зазначає відомий гоголезнавець О. С. Киченко, стратегія наукового пошуку представників ніжинської школи впродовж останніх десятиліть охоплює текстологічний, біографічний, поетикальний і компаративний напрями [10].

Надзвичайно збагатили біографічний напрям, традиційний для ніжинської школи, праці Г. В. Самойленка – від колективного бібліографічного покажчика "Н. В. Гоголь и Нежин; Нежинская гимназия высших наук князя Безбородко, начало творчества" [11] за його участі – до монографічних досліджень біографії письменника в контексті ніжинського культурного середовища: "Нежин – город юности Гоголя" [12], "Николай Гоголь и Нежин" [13]. Зацікавлення темою "Гоголь і Україна" та її складника – ніжинського періоду біографії не було випадковим, адже, як зазначає вчений, "без глибокого знання життя Гоголя ніжинського періоду не можна до кінця зрозуміти процес роботи письменника над творами". Г. В. Самойленко цілеспрямовано проаналізував величезний архівний і документальний матеріал, щоби дослідити гімназію, як осередок культурного світу Ніжина, визначити роль і навчального закладу, і міста в житті та творчості М. Гоголя, його товаришів. Свою увагу автор зосередив на історії становлення Гімназії вищих наук, особливостях навчання й побуту, фактах літературного й театрального життя гімназистів. Ці аспекти, а також огляд перших творчих спроб М. Гоголя супроводжуються ґрунтовною аналітикою. У своїй праці Г. В. Самойленко не замикається лише на висвітленні означеного історичного періоду, але і звертає увагу на те, як у Ніжині зберігають пам'ять про великого Гоголя. Цей доробок ученого ще багато років відіграватиме визначальну наукову й культурно-просвітницьку роль у пошуково-дослідницькій діяльності філологічного, історичного й культурологічного спрямування.

Важливою в науковому поступі Г. В. Самойленка-гоголезнавця стала робота над рукописними матеріалами, які, безперечно, заслуговують на те, щоби називатися цінною знахідкою ХХ століття. Йдеться про новознайдений список другого тому "Мертвих душ", який вже дістав у наукових колах назву "ніжинський список". Про свою знахідку й попередні спостереження вчений доповідав на Ювілейному зібранні гоголезнавців 2009 року: "Новознайдений список висуває низку питань, на які необхідно відповісти: що слугувало причиною для з'єднання різних шарів тексту другого тому "Мертвих душ" у єдиний варіант, яке місце він посідає серед інших текстів, якщо враховувати, що виправлені олівцем слова в списку враховані в тексті академічного видання? Єдине, що можна впевнено стверджувати, це те, що новознайдений список відрізняється від усіх інших своєю

повнотою і редагуванням тексту і може слугувати основою для нового текстологічного варіанту в "Повному зібранні творів" Гоголя" [14, с. 101]. Копітка текстологічна робота професора Г. В. Самойленка упродовж декількох років дала свої плоди – вийшли друком дві монографії, пов'язані з другим томом "Мертвих душ" [15–16], що є яскравою репрезентацією текстологічного напряму ніжинської філологічної школи й водночас засвідчує різновекторність та актуальність наукового вивчення цього твору зарубіжними і вітчизняними гоголезнавцями.

Публікації ніжинського списку "Мертвих душ" передувала монографія "Хроніка написання другого тому "Мертвих душ" М. Гоголя" (2012). У дослідженні викладена хронологічно атрибутована історія десятилітньої праці М. Гоголя над другим томом "Мертвих душ" із залученням епістолярію письменника, сучасників, а також спогадів тих, хто входив до його найближчого кола, як унаочнення складного творчого поступу митця. Органічна цілісність наукового діалогічного задуму проф. Г. В. Самойленка забезпечується працею "Ніжинський список другого тому "Мертвих душ" М. Гоголя" (2012), у якій дослідником реалізовані виказані в колі гоголезнавців (С.-Петербург, 2009) думки про новий список другого тому "Мертвих душ". Предметом наукового пошуку вченого стало питання текстологічного плану, пов'язане з вивченням списків другого тому поеми, яке в гоголезнавстві має спорадичний характер. Дослідник охарактеризував більшість списків, які зберігаються в різних архівних сховищах Москви, С.-Петербурга, Києва, і дійшов висновку, що вони можуть розглядатися як текстологічний матеріал або ж пов'язуватися з літературною евристиком і цілком підставно сприйматися як літературне явище у тісному взаємозв'язку з історією літератури.

Новизна досліджуваного Г. В. Самойленком питання підтверджується уведенням рукопису "ніжинського списку", який публікується вперше й супроводжується текстологічним і аналітичним коментарем автора. Розшифрований вченим список другого тому "Мертвих душ" дає змогу на основі візуального аналізу почерку визнати наявність чотирьох переписувачів, а величезна текстологічна робота, присвячена порівняльному аналізу "ніжинського списку" з редакціями у виданнях 1857 і 1951 років, торкнутися проблеми рецепції канонічного тексту другого тому поеми.

Засадничими в теоретико-методологічних пошуках Ніжинської філологічної школи є монографії Г. В. Самойленка, пов'язані з компаративним аспектом досліджень актуальної теми "Гоголь і Україна", що вийшли останнім часом. Наприкінці 2018 року побачила світ праця

"Повість Миколи Гоголя "Тарас Бульба" в українському текстологічному, соціологічному та мистецькому вимірах". Наукова розвідка вченого привертає увагу оригінальністю підходу до вивчення спадщини видатного письменника й культурно-мистецького дискурсу, який вона породжує, та виявлення міжсміотичних зв'язків. Уперше здійснено текстологічне зіставлення й порівняння тексту "Тараса Бульби" зі створеними за його сюжетами операми "Андрій Бульба, або Облога Дубна" (музика й лібрето П. Сокальського) і "Тарас Бульба" М. Лисенка (лібрето М. Старицького), драматичними творами "Тарас Бульба під Дубном" К. Ванченка-Писанецького й "Тарас Бульба" М. Старицького, а також нереалізованим кіносценарієм "Тарас Бульба" О. Довженка. Головна цінність роботи полягає в якісному аналізі оригінального твору та його інтерпретації. Саме високий фаховий підхід дослідника забезпечив ґрунтовну аналітику і першоджерела, і новотворів у спектрі культурно-історичної дійсності, соціальних умов, за яких вони з'явилися як завершені художні зразки. На особливу увагу заслуговує, як зазначає К. П. Ісаєнко, "своєрідність потрактування головних гоголівських ідей, їх адаптація, осучаснення, актуалізація у якісно відмінному від гоголівського культурно-історичному вимірі, їх звучання крізь призму змін у національному житті України, свідомості й автора, і читача, зрештою, мистецьке, широке культурологічне потрактування і прочитання "Тараса Бульби", реалізованого у зовсім різних жанрах" [17, с. 312]. Немає жодних сумнівів, що "Повість Миколи Гоголя "Тарас Бульба" в українському текстологічному, соціологічному та мистецькому вимірах", яка дістала високу суспільну оцінку й відзначена високою нагородою – Міжнародною літературною премією ім. М. Гоголя "Тріумф", стане настільною книгою літературознавців, дослідників історії культури, шанувальників українського мистецтва.

Сучасне вітчизняне гоголезнавство, як своєрідна культурологічна лабораторія, виробляє нові методики, спрямовані на вивчення Гоголя й того інтелектуального поля, яке навколо нього формується. Актуальною є думка П. В. Михеда: "Український акцент гоголівської творчості, ступінь його вираженості й залежний від цього ступінь транскрипції зображуваної картини світу, реалізація принципу доповненості, що йде від "національної суб'єктивності" (І. Дзюба) – все це грані важливого напрямку дослідження гоголівської спадщини" [18, с. 263].

Нова книга Г. В. Самойленка "Гоголь і Україна. Енциклопедія" (2019) є етапним підсумком багатолітніх спостережень та аналізу творчості Гоголя в контексті мистецьких та культурних зв'язків

України й засвідчує оригінальність підходу науковця до висвітлення цієї теми. Автор монографії прагне максимально дослідити багато-векторність українського дискурсу творчих і мистецьких виявів, пов'язаних із постаттю Гоголя. Складність поставленого завдання зумовила обрання жанру книги – енциклопедія з дотриманням вимог до її формату: виклад статей в алфавітному порядку, наявність статей-персоналій, обсяг, наукова чіткість і логіка викладу тощо. Попри слідування доволі жорстким вимогам жанру, авторський задум очевидний, так само, як і його блискуча реалізація: спираючись на основні наукові концепції, обґрунтувати власне бачення "українськості" Гоголя, а також розкрити на розлогому історико-культурному тлі специфіку впливу Гоголевої творчості на українське різножанрове мистецтво та його відомих представників.

Широкому науковому й освітянському загалу професор Г. В. Самойленко відомий і як дослідник історії культури України та її регіонального вивчення. Підсумком його науково-дослідницької і просвітницької діяльності є численні розвідки, присвячені вивченню історико-літературного та культурно-мистецького життя Полісся. Науковці, краєзнавці, вчителі, студенти і школярі знаходять багато інформації про культурно-історичний розвиток регіону та його видатних представників у монографіях Г. В. Самойленка: "Громадсько-культурне та літературне життя Чернігова кінця XIX – поч. XX ст." (Ніжин, 1999. 120 с.); "Михайло Глінка і Україна" (Ніжин: ТОВ "Наука-сервіс", 2000. 72 с.); "Літературне життя Чернігівщини XII–XX ст." (Ніжин, 2003. 328 с.); "Марія Заньковецька і Поліський край" (Ніжин, 2004. 160 с.); "Театри і актори Північного Лівобережжя" (Ніжин: Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2010. 200 с.); "Леонід Глібов у колі сучасників" (Ніжин: Вид-во НДУ, 2011. 128 с.); "Т. Шевченко і Ніжинська вища школа" (Ніжин, 2013. 120 с.); "Пилип Морачевський і Ніжин" (Ніжин: Вид-во НДУ, 2016. 108 с.) та ін.; а також у дослідженнях, написаних у співавторстві: "Нариси культури Ніжина: у 5 ч." (Ніжин, 1995–1998); "Культура Чернігівщини XI – першої пол. XVII ст." (Ніжин, 2004. 92 с.); "Забудова Ніжина та архітектурні пам'ятки XVII–XX ст." (Ніжин, 1998. 110 с.); "Образотворче мистецтво та скульптура в Ніжині в XVII–XX ст." (Ніжин, 1998. 146 с.) тощо; й у численних розвідках науковця про діячів культури XIX–XX ст.: В. Забілу, Є. Гребінку, М. Коцюбинського, П. Куліша, театральну родину Лучицьких, М. Садовського, І. Бровченка, Т. Коршикову, О. Сидельникову та ін.

Фундаментальною працею, яка, безперечно, збагатила вітчизняну науку, є монографія вченого "Розвиток художньої культури на Чернігівщині у XIX – поч. XX ст." [19], яка стала першою спробою

ґрунтового дослідження мистецько-культурного дискурсу Чернігівщини окремої історичної доби. У своїй монографії автор зосереджує увагу на важливих аспектах розвитку регіональної культури – будівництві та архітектурі, гніздах культури, малярстві, літературному житті, періодиці, театральному й музичному мистецтві.

Г. В. Самойленко розглядає особливості історичного й соціально-економічного розвитку Чернігівщини ХІХ – поч. ХХ ст. як визначальні чинники формування культурного образу цього регіону, переконливо підтверджуючи свої спостереження й висновки залученням архівних матеріалів, документальних джерел і оригінального ілюстративного матеріалу. Так, зокрема, дослідник визначає типові для того періоду архітектурні стилі класицизму і ампір, модернізація яких згодом виявилася в неокласицизмі, неореалізмі та модернізмі. Ґрунтовно описані "культурні урочища", як-от маєтки Кирила Розумовського (Батурин), Петра Рум'янцева-Задунайського (Вишеньки), братів Безбородьків, родини Мусіних-Пушкіних (Срібне), Галаганів (Сокиринці), Тарновських (Качанівка), Скоропадських (Тростянець) з характерними ознаками такого "гнізда культури" – наявність палацу, паркового ансамблю, зібрання творів мистецтва, функціонування театального, хорового колективу, культурно-мистецьке середовище. Багато уваги Г. В. Самойленко приділяє історії малярства на Чернігівщині, доказово розглядаючи його як важливу ознаку садибного "гнізда культури", а також необхідний складник естетичного виховання в навчальних закладах і вид діяльності професійних художників. Залучення великої кількості імен митців, які визначали дискурс художнього світу Чернігівщини, й глибокий аналіз досліджуваних виявів мистецтва малярства дають обґрунтовані підстави Г. В. Самойленку дійти висновку про характерні для регіональної культури малярства романтичні й реалістичні тенденції, а також пошук митцями нових форм художнього вираження.

Безперечним здобутком проф. Г. В. Самойленка в монографії "Розвиток художньої культури на Чернігівщині у ХІХ – поч. ХХ ст." є дослідження літературного локусу Поліського регіону – Прилук, Борзни, хутора Мотронівка, с. Переходівки, Ніжина й Чернігова ХІХ – поч. ХХ ст. Документальні джерела, архівні матеріали, аналіз біографій митців доказово засвідчують розмаїте життя Чернігівщини як осередку культури і літератури в різних виявах, зокрема у формуванні традицій філологічної школи в Гімназії вищих наук кн. Безбородька, а згодом – Ліцеї (М. Гоголь, Є. Гребінка, Н. Кукольник, О. Афанасьєв-Чужбинський, Л. Глібов, М. Гербель, Я. де Бальмен та ін.), у літературній та просвітницькій діяльності митців Чернігова (Л. Глібов,

М. Коцюбинський, Б. Грінченко та ін.) й розвитку жіночої прози (Ганна Барвінок, Н. М. Кибальчич, Н. К. Кибальчич, О. В. Романова).

Г. В. Самойленку не бракує доказовості в розкритті ще однієї теми – театрального життя Чернігівщини ХІХ – поч. ХХ ст., адже це унікальне явище вчений досліджував упродовж тривалого часу, збирав матеріали про театр і аматорські колективи Чернігова, сценічне мистецтво Новгород-Сіверського, Козельця, Прилук. Особливе місце відведено постаті Марії Заньковецької – життю і творчості цієї талановитої акторки автор монографії присвятив багато своїх розвідок. Усе це підтверджує вагомий внесок видатних акторів і діячів сцени Чернігівщини в розбудову вітчизняного театрального мистецтва.

Окрема тема, яка постає у зв'язку з дослідженням історико-культурного розвитку Чернігівщини, – музичне мистецтво. Автором монографії наведені відомості архівного й документознавчого характеру, що розкривають особливості розвитку цього виду мистецтва в ХІХ – на поч. ХХ ст. Свою увагу вчений зосереджує на музичній культурі садиб Чернігівщини, на репертуарі дворових артистів, а також аналізує діяльність хорових і інструментальних колективів та окремих виконавців і композиторів. У полі зору Г. В. Самойленка – постать М. Глінки та його перебування в Качанівці, виконавці музичних партій М. О. Загорська, М. І. Лисенко та ін., а також організатори проведення музичних вечорів та виступів. Дослідник переконливо доводить: музичне мистецтво на Чернігівщині ХІХ – поч. ХХ ст. розвивалося на основі класичного й народного репертуарів як на аматорському, так і на професійному рівні, збагачувалося завдяки талановитим виконавцям і музичним діячам.

Монографія професора Г. В. Самойленка "Розвиток художньої культури на Чернігівщині у ХІХ – поч. ХХ ст.", безперечно, цілісна, ґрунтовна праця, стала яскравою сторінкою літопису історії вітчизняної культури, що підтверджується почесними відзнаками – літературно-мистецькою премією імені Л. Глібова та присудженням щорічної премії Президента України "Українська книга року" (2016).

Підсумовуючи далеко не повний огляд різнобічної діяльності Григорія Васильовича Самойленка, відомого літературознавця, історика культури, краєзнавця, бібліографа, доктора філологічних наук, професора, заслуженого діяча науки й техніки України, члена Національної спілки краєзнавців України, лауреата державних нагород і відзнак – орденів "За заслуги" III і II ступеня, ордена Святих Кирила й Мефодія, премії Президента України, літературно-мистецьких премій ім. М. Гоголя, Л. Глібова, обласних премій ім. М. Коцюбинського, Г. Вороного, почесного громадянина міста Ніжина, хочеться шанобливо схилити голову перед учителем і вченим і висловити почуття

вдячності за невсипущу педагогічну працю й натхненний поступ у розбудові української науки й побажати невичерпних творчих сил, наснаги та нових наукових здобутків.

Література

1. Самойленко Г. В. Стихотворная сатира и юмор периода Великой Отечественной войны. Киев: Вища школа, 1977. 160 с.
2. Самойленко Г. В. Фадеев А. А.: библиографический указатель. Нежин: НГПИ, 1983. 109 с.
3. Самойленко Г. В. Н. В. Гоголь и литература народов СССР: библиографический указатель. Нежин: НГПИ, 1984. 147 с.
4. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 1999. 278 с.
5. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: від Гімназії вищих наук до університету. Ніжин, 2000. 288 с.
6. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2005. 420 с.
7. Ніжинська вища школа у спогадах студентів і викладачів: мемуари: у 2 т. / упоряд.: Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя. 2015. Т. 1. 508 с.; Т. 2. 530 с.
8. Самойленко Г. В. Нежинская филологическая школа. 1820–1990. Нежин: НГПИ, 1993. 173 с.
9. Самойленко Г. В. Вчені-філологи Ніжинської вищої школи. Ніжин: НДПІ, 1993. 336 с.
10. Киченко О. С. Творчість Гоголя у дослідженнях Ніжинської філологічної школи періоду 2010–2017 років: біографія, текстологія, поетика. *Література та культура Полісся. Серія "Філологічні науки"*. Ніжин, 2017. Вип. 86. С. 4–12.
11. Н. В. Гоголь и Нежин: Нежинская гимназия высших наук князя Безбородко, начало творчества. Нежин: НГПИ, 1989. 121 с.
12. Самойленко Г. В. Нежин – город юности Гоголя. Нежин, 2002. 268 с.
13. Самойленко Г. В. Николай Гоголь и Нежин. Нежин: Аспект-Полиграф, 2008. 316 с.
14. Самойленко Г. В. Новонайденный список второго тома "Мертвых душ". *Юбилейная международная научная конференция, посвященная 200-летию со дня рождения Н. В. Гоголя*. Москва: ИМЛИ РАН, 2009. С. 98–101.
15. Самойленко Г. В. Хроника написания второго тома "Мертвых душ" Н. Гоголя. Нежин: НДУ, 2012. 162 с.
16. Самойленко Г. В. Нежинский список второго тома "Мертвых душ". Нежин: НДУ, 2012. 360 с.
17. Ісаєнко К. П. Рецензія-презентація книги проф. Г. В. Самойленка "Повість Миколи Гоголя "Тарас Бульба" в українському текстологічному, соціологічному та мистецькому вимірах". *Література та культура Полісся. Серія "Філологічні науки"*. Ніжин, 2018. Вип. 93. № 11. С. 311–312.
18. Михед П. В. Кризь призму бароко. Київ: Ніка-Центр, 2002. 328 с.
19. Самойленко Г. В. Розвиток художньої культури на Чернігівщині у ХІХ – поч. ХХ ст. Ніжин: НДУ імені Миколи Гоголя, 2015. 460 с.

References

1. Samoilenko, G. V. (1977) *Stikhotvornaia satira i iumor perioda Velikoi Otechestvennoi voiny* [Poetic satire and humor of the Great Patriotic War]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Samoilenko, G. V. (1983) *Fadeev A. A. Bibliograficheskii ukazatel* [Fadeev A. A. Bibliographic index]. Nezhyn [in Russian].
3. Samoilenko, G. V. (1984) *N. V. Gogol i literatura narodov SSSR* [N. V. Gogol and the literature of the peoples of the USSR]. Nezhyn [in Russian].
4. Samoilenko, H. V., Samoilenko, O. H. (1999) *Nizhynskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Mykoly Hoholia* [Nizhyn State Pedagogical University named after Mykola Gogol]. Nizhyn [in Ukrainian].
5. Samoilenko, H. V., Samoilenko, O. H. (2000) *Nizhynska vyshcha shkola: vid Himnazii vyshchych nauk do universytetu* [Nizhyn High School: from the Gymnasium of Higher Sciences to the University]. Nizhyn [in Ukrainian].
6. Samoilenko, H. V., Samoilenko, O. H. (2005) *Nizhynska vyshcha shkola: storinky istorii* [Nizhyn High School: the pages of history]. Nizhyn [in Ukrainian].
7. Samoilenko, H. V., Samoilenko, O. H. (2015) *Nizhynska vyshcha shkola u spohadakh studentiv i vykladachiv: memuary: u 2 t.* [Nizhyn High School in the Memoirs of Students and Teachers: Memoirs]. (Vols 1-2). Nizhyn [in Ukrainian].
8. Samoilenko, G. V. (1993) *Nezhinskaia filologicheskaiia shkola. 1820-1990* [Nezhin School of Philology]. Nezhyn [in Russian].
9. Samoilenko, H. V. (1993) *Vcheni-filolohy Nizhynskoi vyshchoi shkoly* [Vocational Philology of the Nizhyn High School]. Nizhyn [in Ukrainian].
10. Kychenko, O. S. (2017) *Tvorchist Hoholia u doslidzhenniakh Nizhynskoi filolohichnoi shkoly periodu 2010-2017 rokiv: biografiia, tekstolohiia, poetyka* [Gogol's creativity of the Nizhyn philological school at the previous years 2010–2017: biography, textology, poetics]. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and Culture of Polissia*, 86. 4-12 [in Ukrainian].
11. Zharkevich, N. M., Mikhalskii, E. N., Mikhed, P. V., Samoilenko, G. V. (1989) *N. V. Gogol i Nezhin: Nezhinskaia gimnaziia vysshikh nauk kniazia Bezborodko, nachalo tvorchestva* [N. V. Gogol and Nezhyn: Nezhyn's Gymnasium of Higher Sciences of Prince Bezborodko, the beginning of creativity]. Nezhyn [in Russian].
12. Samoilenko, G. V. (2002) *Nezhin – gorod iunosti Gogolia* [Nezhyn - the city of youth of Gogol]. Nezhyn [in Russian].
13. Samoilenko, G. V. (2008) *Nikolai Gogol i Nezhin* [Nikolay Gogol and Nezhyn]. Nezhyn [in Russian].
14. Samoilenko, G. V. (2009, october) *Novonaidennyi spisok vtorogo toma "Mertvykh dush"* [The newly found manuscript of the second volume of "Dead Souls"]. Anniversary international scientific conference dedicated to the 200th anniversary of the birth of N. V. Gogol. Moscow, Russia [in Russian].
15. Samoilenko, G. V. (2012) *Khronika napsaniia vtorogo toma "Mertvykh dush". N. Gogolia* [Chronicle of writing the second volume of "Dead Souls"]. Nezhyn [in Russian].
16. Samoilenko, G. V. (2012) *Nezhinskii spisok vtorogo toma "Mertvykh dush"* [Nezhyn manuscript the second volume of "Dead Souls"]. Nezhyn [in Russian].

17. Isaienko, K. P. (2018) *Retsenziia-prezentatsiia knyhy prof. H. V. Samoilenka "Povist Mykoly Hoholia "Taras Bulba" v ukrainskomu tekstolohichnomu, sotsiolohichnomu ta mystetskomu vymirakh"* [Review-presentation of the book prof. H. V. Samoilenko "The story of Mykola Gogol "Taras Bulba" in Ukrainian textual, social and mystical dimension"]. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and Culture of Polissia*, 93. 311-312 [in Ukrainian].

18. Mykhed, P. V. (2002) *Kriz pryizmu baroko* [Through the prism of baroque]. Kyiv [in Ukrainian].

19. Samoilenko, H. V. (2015) *Rozvytok khudozhnoi kultury na Chernihivshchyni u XIX – poch. XX st.* [Development of Artistic Culture in Chernihiv region in the 19th – early in the 20th century]. Nizhyn [in Ukrainian].

Yakubina Yulia

Candidate of Philology, Associate Professor, Slavic Philology, Comparative Studies and Translation Department, Nizhyn Mykola Gogol State University

H. V. Samoilenko and Nizhyn Higher School: 50 Years of Devotional Service to Science

The article reviews the diverse activities of a well-known literary critic, cultural historian, local historian, bibliographer, doctor of philology, professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, a prominent representative of the Nizhyn Higher School Hryhoriy Samoilenko, head of the Department of Slavic Philology, Comparative Studies and Translation of Mykola Gogol State University. The main attention is paid to those aspects of the scientist's activity, which develop the traditions of the Nizhyn Higher School and increase its achievements. The contribution of the scholar as a researcher of the history of Russian literature and Ukrainian culture of the 19th-20th centuries is revealed. This was reflected in his candidate and doctoral dissertations, numerous articles and monographs. The main directions and results of H. V. Samoilenko's scientific interests are analyzed, in particular his fruitful achievements in the methods of teaching literature and literary studies. Special attention is paid to H. V. Samoilenko's study of Gogol University in its historical dimension, the comprehension of its cultural and scientific achievements and the substantiation of the existence of the scientific philological school.

The progress of the scholar in the development of Ukrainian Gogol studies is revealed, in particular in its biographical direction – the study of Gogol's biography in the context of Nizhyn cultural environment; textual – an analysis of the copies of the second volume of "Dead Souls"; comparative – a study of the theme "Gogol and Ukraine", emphasized by the cultural and artistic discourse of the writer's legacy. Also the scholar put into the academic circulation the newfound "Nizhyn copy". The article also marked one more direction of H. V. Samoilenko's activity – as a researcher of the history of culture of Ukraine and its regional study.

Among numerous works written by the scholar over the decades, there is a monograph that undoubtedly enriched national science – "Development of Artistic Culture in Chernihiv region in the 19th – early in the 20th century". It is the first attempt at a thorough study of the artistic and cultural life of Chernihiv region. Important aspects of the regional culture development are traced. Against the extensive documented background, H. V. Samoilenko considers such phenomena as building and architecture, cultural nests, painting, literary life, periodicals, theater and musical art, which made it possible to come to original conclusions about the high level of development of regional art culture.

Key words: Nizhyn Higher School, Philological School, Ukrainian Gogol Studies, Gogol's biography, Gogol and Ukraine, "Nizhyn copy", history of culture, regional culture.